

SYLLABUS CE LATIJN 2009

Kernauteur: Ovidius

Genre: Epiek

Titel: De *Metamorphoses*: veranderingen in de poëtische traditie

Editie: R.J. Tarrant OCT

A Tekstreflectie

1. Inleiding

Met zijn omvangrijke epos *Metamorphoses* toont de Romeinse dichter Ovidius zich op minstens drie manieren een ware meester van de gedaanteverwisseling. In de eerste plaats vormen de metamorfosen van goden en mensen de rode draad van de bonte verzameling verhalen waaruit het dichtwerk bestaat. Ten tweede geeft Ovidius in zijn prooemium aan ook zélf een gedaanteverwisseling te hebben ondergaan: van een dichter van elegieën is hij thans in een epicus veranderd. Ten slotte heeft hij beroemde verhalen, bekend van vertellingen van dichters vóór hem, voor zijn nieuwe epos in een andere vorm gegoten. De teksten van het pensum zijn gekozen om de laatstgenoemde metamorfose te illustreren.

De in het Latijn te lezen verhalen krijgen een extra dimensie wanneer zij gelezen worden naast de teksten in vertaling, die aan het genre epos en aan de Griekse tragedie ontleend zijn. Een vergelijking tussen oud en nieuw laat zien hoe Ovidius de poëtische traditie herschept en een plaats geeft in zijn eigen werk. Door soms de vroegere versie nauwgezet te volgen en dan plotseling delen weg te laten, in te korten of om te vormen is Ovidius traditioneel én origineel, en kan hij derhalve verrassen met een bekend verhaal. Zo kan een tragische scène komisch worden, kan een beruchte bruid een zachte kant hebben, en kan een stoere held van zijn luister worden ontdaan. Zoals hij de vele personages die hij opvoert in zijn grote epos een nieuwe gedaante laat aannemen, vervormt, verdraait en verandert Ovidius als verteller de traditie.

2. Pensum

(De met een asterisk gemarkeerde passages worden in vertaling gelezen)

Prooemium

Met. 1.1-4

Ter vergelijking

*Homerus *Ilias* 1.1-7

*Vergilius *Aeneis* 1.1-11

Ovidius plaatst zich meteen aan het begin van zijn *Metamorphoses* in de epische traditie door de goden aan te spreken. Homerus en Vergilius hadden dit in hun epen *Ilias*, *Odyssee* en *Aeneis* ook gedaan. Kleine verschillen maken echter meteen ook duidelijk dat het niet om een traditioneel epos gaat: bij Homerus en Vergilius wordt de Muze aangeropen, terwijl Ovidius zich wendt tot de goden die de gedaanteverwisselingen waarover hij wil vertellen, tot stand brengen. Dezelfde goden hebben namelijk ook een metamorfose in zijn poëtische oeuvre bewerkstelligd: *nam vos mutastis et illa (sc. coepta)*. Ovidius schrijft met zijn *Metamorphoses* voor het eerst een epos. Voorts kondigt Ovidius' proloog, anders dan bij Homerus en Vergilius, een verzameling op zichzelf staande verhalen aan, die begint bij de eerste gedaanteverwisseling (het ontstaan van de wereld) en doorloopt tot in de tijd van de dichter zelf. Zo refereert de titel *Metamorphoses* aan allerlei veranderingen: van personages, maar ook van Ovidius' eigen carrière en van de literaire traditie.

Io

Met. 1.583-746

Ter vergelijking

*Aeschylus *Prometheus* 645-686

*Aeschylus *Prometheus* 790-815

In het verhaal van Io bewerkt Ovidius een ons onder meer uit de tragedie *Prometheus* bekend mythologisch gegeven tot een verhaal waarin de mentale reacties van het meisje en van haar vader Inachus centraal staan. Wanneer de in een koe veranderde Io huiswaarts keert, wordt zij zich bewust van haar nieuwe uiterlijk en kan zij alleen nog maar met haar vader communiceren door met haar hoef in de grond te schrijven. Het verhaal zoals bekend uit de *Prometheus* wordt van zijn tragiek ontdaan wanneer Inachus in een veeleer komische scène reageert met de mededeling dat hij nu een echtgenoot voor zijn dochter in de kudde moet zoeken, en dat hij vanwege zijn onsterfelijkheid eeuwig om de situatie zal moeten treuren. Wanneer Jupiter Mercurius in de gedaante van een herder op Io's bewaker Argus afstuurt, neemt het verhaal een onverwachte wending. Mercurius sust Argus in slaap met het verhaal van Pan en Syrinx, een binnenverhaal dat overeenkomsten vertoont met het verhaal van Io; ook hier wordt een godheid verliefd op een meisje en speelt het motief van de communicatie een rol (zie vers 710). De alwetende verteller maakt dit binnenverhaal af; wanneer de slapende Argus onthoofd is, volgt de verklaring voor de ogen op de veren van de pauw, die gewijd is aan Juno. Deze verlost uiteindelijk Io uit haar lijden. Io wordt weer langzaam mens en krijgt haar vermogen tot spreken weer terug. Hiermee vindt er een omgekeerde gedaanteverwisseling plaats die in de poëtische traditie alleen vergelijkbaar is met het verhaal van Odysseus en zijn mannen die door Circe in zwijnen zijn veranderd en weer mens worden. In Ovidius' herschepping van dat verhaal (zie in het pensum 14.299-307) komt het motief van het spraakvermogen als teken van menselijkheid weer terug.

Medea

Met. 7.1-158

Ter vergelijking

*Apollonius Rhodius *Argonautica* 3.275-298

*Apollonius Rhodius *Argonautica* 3.674-824

*Apollonius Rhodius *Argonautica* 4.123-173

*Euripides *Medea* 475-515

*Ovidius *Metamorphoses* 7.394-403

*Ovidius *Heroides* 12

Met het verhaal over Medea waagt Ovidius zich aan een van de meest tot de verbeelding sprekende figuren uit de mythologie: de exotische tovenares komt voor in de werken van verscheidene antieke dichters. Ovidius maakt gebruik van het epos *Argonautica* van de Griek Apollonius Rhodius, wiens vier boeken tellende dichtwerk hij in slechts 158 verzen herschrijft. Ovidius concentreert zich hierbij hoofdzakelijk op de liefdesgeschiedenis van Jason en Medea; heroïsche episodes, die door Apollonius uitgebreid verteld worden, worden door hem ingekort of weggelaten. Ovidius beschrijft bijvoorbeeld in een paar verzen hoe Jason het Gulden Vlies bemachtigt, waar Apollonius veel uitvoeriger is. Uit deze passage blijkt ook dat Ovidius zijn personages anders karakteriseert: bij Ovidius verslaat Jason zelf de draak die het Gulden Vlies bewaakt, zij het met door Medea verschaft middelen. In Apollonius' versie neemt Medea echter het initiatief: zij is het die de draak verslaat en Jason opdraagt het Gulden Vlies te pakken. Terwijl Jason in Apollonius' *Argonautica* systematisch als onheroïsch wordt neergezet, schildert Ovidius hem af als een traditionele held. Ook in de beschrijving van de liefde tussen Jason en Medea bestaat er verschil. Zo laat bij Apollonius Eros, op bevel van de goden, Medea verliefd worden op Jason. In de *Metamorphoses* is de goddelijke laag verdwenen.

Een vast gegeven in de traditie van de figuur Medea is haar omslag van een verliefd meisje naar een verbitterde en rancuneuze vrouw. De oudste bron hiervoor is de tragedie *Medea* van Euripides. In Euripides' tragedie begint het verhaal op het moment dat Jason Medea al heeft verlaten; zij denkt met rancune aan alle dingen die ze voor Jason gedaan heeft, zoals de hulp bij het verslaan van de draak. In de passage van Ovidius worden er toespelingen gemaakt op het traditionele gegeven dat hij zijn beloftes aan Medea niet zal houden.

De afloop van de liefdesgeschiedenis van Jason en Medea wordt door Ovidius zeer summier weergegeven; de lezer kan het verhaal zelf aanvullen. Het doden van haar kinderen en haar vlucht naar Athene waren al uitvoerig beschreven door Euripides, en door Ovidius zelf in zijn veelgeprezen, maar ons niet overgeleverde tragedie *Medea*.

Polyphemus

Met. 13.730-788

**Met.* 13.789-807

Met. 13.808-903

Ter vergelijking

*Homerus *Odyssee* 9.105-115

*Homerus *Odyssee* 9.231-542

De uit de *Odyssee* bekende, ongeciviliseerde cycloop Polyphemus wordt gecontrasteerd met Galatea's geliefde Acis en gekarakteriseerd als een immer nog bloeddorstige bruid die zijn schapen vergeet en op aandoenlijke wijze probeert een minnaar te zijn (zie in het bijzonder 759-769 en 860-869). Bekend om zijn minachting voor de goden, gaat hij nu gebukt onder Galatea's minachting voor hem. De sinds Homerus bekende overvloed aan gewassen die in het gebied van Polyphemus spontaan groeien en bloeien wordt in de *Metamorphoses* door Polyphemus ingezet om Galatea voor zich te winnen. Ook andere gegevens uit de *Odyssee* worden gebruikt voor het liefdesverhaal zoals Ovidius het wil vertellen. Zo wordt de voorspelling van de ziener Telemus dat Odysseus Polyphemus blind zal maken — welke gebeurtenis in de *Odyssee*-passage ook daadwerkelijk wordt beschreven — in de *Metamorphoses* geridiculiseerd door de opmerking van Polyphemus dat hij al door een vrouw verblind is. Verder gooit Polyphemus in de *Odyssee* tot tweemaal toe een rotsblok naar Odysseus en zijn mannen die hij op een haar na mist, terwijl in de *Metamorphoses* een rake worp met een stuk berg de metamorfose van Acis in een rivier inleidt.

Circe

**Met.* 14.223-242

Met. 14.242-307

Ter vergelijking

*Homerus *Odyssee* 10.187-399

*Homerus *Odyssee* 11.51-80

Ovidius houdt zich soms tot in het allerkleinste detail aan zijn voorbeeld terwijl hij tegelijkertijd ook subtiele verschillen in zijn eigen versie doorvoert. Exacte overeenkomsten met de versie van dit verhaal uit de *Odyssee* vinden we onder andere terug in de maaltijd die Circe Odysseus' makkers voorzet, en in de beschrijving van het tegengif dat Odysseus van Hermes ontvangt. Het noemen van Elpenor *nimii vini* is eveneens een vrolijke verwijzing naar de brontekst. De opvallendste verschillen zijn de rollen van de twee hoofdpersonen en het belang van de gedaanteverwisseling. In de versie van Ovidius wordt Odysseus bijna niet genoemd en is zijn rol nauwelijks heldhaftig te noemen; het is Circe die de hoofdrol speelt. Bovendien is haar status in de *Metamorphoses* aanzienlijk verhoogd: ze doet zelf geen werk maar overziet het; ze zit op een troon en laat de bezoekers naar zich toe komen. In een 'correctie' van zijn voorbeeld zegt Ovidius ook expliciet dat Circe's dienaressen niet bezig zijn met het bewerken van wol, maar met het vergaren van allerlei kruiden; in tegenstelling tot de *Odyssee*, waarin de wevende Circe associaties met Odysseus' vrouw Penelope oproept, verschuift de aandacht in de *Metamorphoses* naar Circe als tovenares. Daarnaast komt de nadruk op de gedaanteverwisseling ook naar voren in de grote hoeveelheid regels die Ovidius daaraan besteedt, en het gebruik van de eerste (in plaats van de derde) persoon om de metamorfose te beschrijven: omdat er sprake is van een terug-metamorfose (een zeldzame gebeurtenis, waarvan de Io-passage het enige andere voorbeeld is) maakt Ovidius dankbaar gebruik van de mogelijkheid om Macareus zelf te laten vertellen hoe hij in een everzwijn veranderde.

Pygmalion

Met. 10.243-297

In dit verhaal, waarbij geen teksten ter vergelijking worden aangeboden, staat de beeldhouwkunst centraal: de kunstenaar Pygmalion, die teleurgesteld is in het vrouwelijk geslacht, maakt een beeld van een vrouw dat zo levensecht is dat hij er verliefd op wordt. Tijdens het feest van Venus vraagt hij de goden om een vrouw die lijkt op het beeld dat hij heeft gemaakt. De godin laat zijn wens op spectaculaire wijze in vervulling gaan...

Noot: de 3 vss. die in de OCT van Tarrant tussen vierkante haken staan behoren tot het pensum. Het gaat om: 1.638, 7.145-146.

Vaardigheden

De kandidaat kan begripsvragen over de in de inleiding beschreven thematiek en over teksten uit het pensum beantwoorden en zijn antwoorden desgevraagd onderbouwen met citaten uit de voorliggende tekst(en) (eindterm 5+6). De kandidaat moet daarbij de volgende namen, termen en begrippen zonder toelichting of uitleg kunnen hanteren.

- *Aeschylus*
- *Apollonius Rhodius*
- *Euripides*
- *Homerus*
- *Ovidius*
- *Vergilius*

- *binnenverhaal*
- *brontekst*
- *contrast*
- *elegie*
- *epos*
- *goddelijke laag*
- *heroïsch vs. onheroïsch*
- *metamorfose (van personages, van de carrière van dichter en van de literaire traditie)*
- *poëtische traditie*
- *toevoeging vs. weglating*
- *tragedie*
- *tragisch vs. komisch*
- *uitbreiding vs. inkorting*
- *verschil vs. overeenkomst*

De kandidaat kan in een Latijnse tekst uit het pensum elementen aanwijzen die de opbouw en de samenhang van die tekst zichtbaar maken (eindterm 2).

De kandidaat kan een passage van een voorliggende tekst uit het pensum parafraseren en daarmee de essentie ervan weergeven (eindterm 7+8).

De kandidaat kan inhoudelijke verschillen en overeenkomsten aangeven en toelichten tussen een Latijnse tekst uit het pensum en een vertaling hiervan (eindterm 3).

De kandidaat kan kenmerkende verschillen die samenhangen met verschillen tussen het Latijnse en het Nederlandse taalsysteem, aangeven en toelichten aan de hand van een Latijnse tekst uit het pensum en een vertaling hiervan. De vragen kunnen grammaticale en stilistische aspecten betreffen, mits in dienst van het tekstbegrip (eindterm 4).

De kandidaat kan vertaalde Griekse of Latijnse teksten die inhoudelijk verwant zijn met of aansluiten bij de thematiek van het pensum, vergelijken met teksten uit het pensum en een beargumenteerde toelichting geven op overeenkomsten en verschillen (eindterm 13).

De kandidaat kan vorm en inhoud van een tekst of afbeelding uit latere tijd die inhoudelijk verwant is met of aansluit bij de thematiek op hoofdpunten kritisch vergelijken met teksten uit het pensum en een beargumenteerde toelichting geven op overeenkomsten en verschillen (eindterm 14).

De kandidaat kan – eventueel met behulp van nadere aanwijzingen met betrekking tot omvang en te gebruiken (typen van) argumenten – een gegeven stelling met betrekking tot de inhoud van een gelezen tekst beargumenteerd verdedigen of bestrijden. N.B. De globale inhoud van de pensumteksten wordt bekend verondersteld (eindterm 15).

3. Genre en tekstsoort

3.1. Epiek en kenmerken van epos

Het traditionele epos is een lang gedicht met een doorlopend verhaal, geschreven in de dactylische hexameter. Het wordt verder gekenmerkt door een verheven stijl, die in overeenstemming is met de verhevenheid van het onderwerp: de hoofdpersonen zijn helden uit het verleden en de goden spelen een belangrijke rol.

3.2. Ontstaan en ontwikkeling van het Griekse epos

De *Ilias* en de *Odyssee*, toegeschreven aan Homerus, zijn waarschijnlijk in de achtste eeuw v. Chr. ontstaan als resultaat van een lange traditie van mondelinge poëzie, beoefend door beroepszangers. De twee werken vormen het uitgangspunt voor de verdere ontwikkeling van de Griekse en Romeinse epische poëzie.

Al vroeg in de geschiedenis van de Griekse literatuur ontwikkelde zich naast het heldenepos het didactische epos of leerdicht. Ondanks verschil in thematiek wordt het tot het genre epos gerekend door de overeenkomsten in taal, stijl en metrum.

In de derde eeuw v. Chr., het begin van de hellenistische periode, en met name in Alexandrië, in die tijd het centrum van dichtkunst en wetenschap, krijgt het epische genre een ander karakter. Dichters schrijven nu (epische) poëzie bestemd voor een select publiek dat met de oude literatuur zeer vertrouwd was en belangstelling had voor de manier waarop de dichters de traditie vernieuwden en varieerden. De hellenistische dichters streefden er vooral naar hun geleerdheid te demonstreren door de keuze van minder voor de hand liggende onderwerpen, hun aandacht voor onbekende details, en de nadruk op psychologische en erotische aspecten. Het bekendste epos uit de hellenistische tijd is de *Argonautica* van de Alexandrijnse dichter Apollonius Rhodius. Het beschrijft de tocht van de Argonauten onder leiding van Jason en de verovering van het Gulden Vlies. Het epos vooronderstelt kennis van de gedichten van Homerus, maar waar in de *Ilias* en in de *Odyssee* het menselijk handelen in hoge mate door goddelijk ingrijpen wordt gestuurd, bepalen in de *Argonautica* voornamelijk drijfveren die uit de mens zelf voortkomen, waaronder erotische, het handelen van de personages. Daarnaast zijn de personages in hoge mate van hun traditionele heroïsche eigenschappen ontdaan en spreekt er een enorme belangstelling voor geleerde aetiologieën uit het werk. Apollonius is hierin sterk beïnvloed door het elegische dichtwerk *Aetia* ('Oorzaken') van Callimachus (ca. 310-240 v. Chr.), de oudere collega van Apollonius. Callimachus is de belangrijkste representant van een tegenreactie op het traditionele epos, dat hij als afgedaan beschouwt: 'een groot boek, een groot kwaad'. Hij verkiest kleinere epische gedichten, waarin één mythologisch voorval met grote aandacht voor het detail wordt behandeld. De *Aetia*, een vrij losse verzameling van mythen over de oorsprong van religieuze

gebruiken en plechtigheden, is ook een typisch voorbeeld van de ‘nieuwe poëzie’. De *Aetia*, dat ons helaas fragmentarisch is overgeleverd, zou zeer veel invloed krijgen op de latere Romeinse poëzie, waaronder Ovidius’ *Metamorphoses*.

3.3. Ontstaan en ontwikkeling van het Romeinse epos

In dezelfde periode waarin Callimachus werkt, wordt het Homerische epos in Rome geïntroduceerd en in het Latijn vertaald door een Griek, Livius Andronicus. De oudste Latijnse dichters worden zich al snel bewust van hun eigen kunnen en gaan een openlijke wedijver (*aemulatio*) aan met de door hen bewonderde en nagevolgde voorbeelden (*imitatio*). Zo schrijft Ennius in de tweede eeuw v. Chr. een historisch epos over de geschiedenis van Rome, de *Annales*, waarvan slechts fragmenten over zijn. Vanaf de eerste eeuw v. Chr. worden in Rome naar Grieks voorbeeld ook leerdichten geschreven. Zo geeft Lucretius (ca. 94-55 v. Chr.) in zijn *De rerum natura* (‘Over de natuur’) de leer van de Griekse filosoof Epicurus in dichtvorm weer, en schrijft Vergilius een leerdicht over het boerenbedrijf, de *Georgica*. Het Romeinse epos bereikt een hoogtepunt in de *Aeneis* van Vergilius (70-19 v. Chr.). Dit werk vertelt over de avonturen van de held Aeneas, die beschouwd werd als de grondlegger van Rome. Dit epos over één centrale held markeert een terugkeer naar het traditionele epos in de stijl van de *Ilias* en de *Odyssee*, hoewel door de mythologisch-historische thematiek ook nauwe verbindingen met de Romeinse geschiedenis worden gelegd.

3.4. Ovidius’ *Metamorphoses*

In de ontwikkeling van het epos neemt de *Metamorphoses* een bijzondere plaats in. Het werk is een kaleidoscopisch geheel van een groot aantal korte, mythologische verhalen, geplaatst binnen een chronologisch en thematisch kader: gedaanteveranderingen, vanaf de schepping van de wereld tot en met de apotheose van Julius Caesar. In de proloog van de *Metamorphoses* plaatst Ovidius zich expliciet in de traditie van het Homerische epos. Door metrum, lengte (ruim 12.000 verzen) en tot op zekere hoogte ook door het onderwerp, vertoont het werk inderdaad kenmerken van het genre epos. Het is echter geen heldendicht, zoals de *Ilias* en de *Odyssee* van Homerus en de *Aeneis* van Vergilius; in zijn weinig serieuze afbeelding van de goden en de moreel vaak weinig verheffende activiteiten van de personages voldoet het werk ook zeker niet aan de criteria van het genre epos. De *Metamorphoses* is ook geen filosofisch leerdicht, zoals *De rerum natura* van Lucretius. In feite vertoont het gedicht met zijn aetiologieën en de aaneenschakeling van korte verhalen meer overeenkomsten met Callimachus’ verzameling verhalen in de *Aetia*. Ovidius beschrijft zijn werk echter zelf als een *perpetuum carmen* (‘doorlopend gedicht’) en inderdaad zijn zijn verhalen, op vaak ingenieuze wijze, veel nauwer met elkaar verbonden dan in de *Aetia* het geval is. Hiermee sluit zijn werk ook bij de Homerische traditie aan.

De *Metamorphoses* wordt wel getypeerd als een speelse variant op het epos of als een ‘anti-epos’. Het werk als epos bestempelen is slechts ten dele terecht: de *Metamorphoses* laat zich niet gemakkelijk in een genre indelen, aangezien het epische kenmerken vertoont en daarnaast veel elementen uit andere genres bevat. De titel van het werk (‘Gedaanteverwisselingen’) suggereert ook een uniek spel van *imitatio* en *aemulatio*, namelijk een transformatie van de hele literaire traditie. Het pensum voor dit eindexamen spitst zich toe op de plaats van de *Metamorphoses* in de tragische en hierboven geschetste epische traditie.

3.5. Tekstsoort

De tekst van de *Metamorphoses* en van de overige tot het pensum behorende epische passages is narratief. We hebben in hoofdzaak te maken met een alwetende verteller die zelf geen rol speelt in het verhaal. Zijn alwetendheid blijkt uit het feit dat hij de afloop van het verhaal en de gedachten van de personages kent. De hand van de verteller blijkt verder uit manipulaties met het aspect 'tijd'. Zo kan hij -of een personage- vooruitlopen op het verhaal (*prospectie*) of teruggrijpen op een eerdere gebeurtenis (*retrospectie*). Verder kan de verteller variëren in het *verteltempo*: als de verteltijd korter is dan de vertelde tijd, spreken we van versnelling, als hij langer is van vertraging. Een zeer typerend onderdeel van het antieke epos is de vergelijking, die doorgaans bestaat uit: (1) het afgebeelde, (2) het beeld, en (3) het punt van overeenkomst (*tertium comparationis*).

De tekstsoort van een tragedie is overwegend dialogisch; alle tekst wordt in de mond gelegd van personages in een gespeelde wereld.

Vaardigheden

De kandidaat kan in een voorgelegde tekst uit het pensum de genrekenmerken benoemen en deze kennis toepassen bij het interpreteren van de tekst (eindterm 10b).

De kandidaat kan in een voorgelegde tekst uit het pensum de kenmerken van de tekstsoort benoemen en deze kennis toepassen bij het interpreteren van de tekst. De in de CEVO-minimumlijst (zie Gele Katern 2002, nr. 25/26) opgenomen termen worden bekend verondersteld (eindterm 10a).

De kandidaat kan aan de hand van een tekst uit het pensum de literaire technieken en verteltechnische en stilistische middelen benoemen en deze kennis toepassen bij het interpreteren van de tekst (eindterm 11).

B Cultuurreflectie

1. Leven van Ovidius (43 v. Chr. - 17/18 n. Chr.)

Publius Ovidius Naso werd geboren te Sulmo (het huidige Sulmona in Midden-Italië) in 43 v. Chr. Zijn familie was bemiddeld, maar niet van adel. Hij bezocht samen met zijn broer de beste scholen in Rome, waar hij onderwijs kreeg in de retorica, als start voor een politieke carrière. Hij eindigde zijn studie, net als veel welgestelde jongeren in zijn tijd, met een reis naar Athene. Na terugkeer besloot hij zijn nauwelijks begonnen politieke loopbaan te verlaten om zich geheel aan de dichtkunst te kunnen wijden. Hij nam als gevierd dichter deel aan het openbare leven en zijn voorlezingen uit eigen werk waren zeer populair. Hij onderhield contact met collega-dichters als Propertius. Na twee mislukte huwelijken trouwde hij rond zijn veertigste voor de derde keer. Op het hoogtepunt van zijn roem, in het jaar 8 na Chr., zou Ovidius door keizer Augustus plotseling verbannen zijn naar Tomi aan de Zwarte Zee. De exacte reden hiervoor is onduidelijk. Uit verbittering over zijn verbanning verbrandde hij, naar hij zelf in zijn poëzie beweert, het manuscript van de *Metamorphoses*. Het werk bleef echter bewaard door de vele kopieën die al in omloop waren. Vanuit Tomi schreef hij gedichten vol heimwee naar zijn leven in Rome, waar zijn vrouw was achtergebleven. In veel van deze gedichten doet hij op vleiende, soms kruiperige toon een verzoek aan Augustus en later aan diens opvolger om terug te mogen keren, maar zonder succes. Ovidius stierf in Tomi in 17 of 18 n. Chr.

2. Werken

Het belangrijkste werk is de *Metamorphoses*, zijn enige werk in hexameters.

De *Medea*, een tragedie, had groot succes maar is verloren gegaan.

Belangrijke elegische werken:

- De *Amores* zijn erotische gedichten, waarin Ovidius zijn fictieve geliefde, Corinna, bezingt.
- De *Heroides* of *Heroidum epistulae* zijn brieven van mythologische vrouwen aan hun afwezige echtgenoot of minnaar, met in een aantal gevallen een brief terug.
- In de *Ars Amatoria* worden voorschriften gegeven voor het bereiken van succes in de liefde, in de *Remedia Amoris* worden (genees)middelen tegen de liefde besproken.
- De *Fasti*, een kalender van het Romeinse jaar met beschrijvingen van feesten, religieuze rituelen en legenden, is half voltooid gebleven. Het is pas na Ovidius' dood gepubliceerd.
- In ballingschap schreef Ovidius de *Tristia*, treurzangen vol zelfbeklag, en de poëtische brieven *Epistulae ex Ponto*, brieven uit het gebied van de Zwarte Zee.

3. Cultuur-historische context

In de tijd van Ovidius bestond er na een langdurige periode van burgeroorlogen een algemeen verlangen naar vrede en welvaart. Augustus voorzag in deze behoefte nadat hij alle macht in handen had gekregen. Hij voerde hervormingen door op sociaal en religieus gebied en zorgde voor wetten die het traditionele gezin beschermden. Ook in de literatuur kwam de waardering voor de oude Romeinse tradities tot uiting: Vergilius deed dit met zijn *Aeneis*, Horatius prees de *virtus romana*, Livius stimuleerde het nationaal bewustzijn door het Romeinse verleden te idealiseren. Deze bijval uit de literaire wereld sloeg soms door in kritiekloze verering van de keizer. Anders dan bij veel van zijn collega-schrijvers en kunstenaars die de gevolgen van de burgeroorlogen aan den lijve hadden ondervonden, speelt in het werk van Ovidius de bewondering voor de keizer een kleine rol. Zijn werk kon in sommige opzichten zelfs als ondermijnd voor de politiek van Augustus worden ervaren. Augustus zal weinig waardering gehad hebben voor bepaalde, provocerende passages in de *Ars Amatoria*, en daarnaast voor het gebrek aan decorum dat goden en helden in de *Metamorphoses* vertonen, het voortdurende overspel en het uitweiden over de minder voorbeeldige daden uit het roemrijke verleden van Rome. Wij weten niet of Augustus gecharmeerd geweest zal zijn van het feit dat Ovidius citeert van Vergilius, Augustus' lievelingsdichter, in een totaal andere, vaak frivole, context plaatst. Dit alles kan echter nauwelijks verklaren waarom Ovidius werd verbannen. Ovidius zelf noemt als redenen '*carmen et error*' (*Tr.* 2.207); waarin de *error* precies bestond blijft vaag. Er zijn in de *Tristia* een paar toespelingen dat Ovidius iets heeft gezien dat niet voor zijn ogen bestemd was, maar Ovidius zegt zijn lezers bewust niet verder te willen informeren. Over het *carmen* als reden van zijn verbanning is Ovidius evenwel zeer expliciet: de *Ars Amatoria* heeft door haar amoreel karakter zelfs zozeer Augustus' woede gewekt, dat het werk uit de openbare bibliotheken werd verwijderd.

Door al deze onduidelijkheden omtrent Ovidius' veroordeling en omdat de verbanning in geen enkele andere bron wordt genoemd, wordt er door sommige geleerden aan de historische realiteit ervan getwijfeld. Het zou dan een literaire fictie kunnen zijn, die Ovidius de mogelijkheid bood een nieuw literair genre, ballingschapspoëzie, te introduceren.

Vaardigheden

De kandidaat kan aan de hand van een voorgelegde tekst of citaat vragen beantwoorden over het leven van de kernauteur voor zover dit van belang is voor het juiste begrip van de thematiek en de teksten uit het pensum (eindterm 9).

De kandidaat is op de hoogte van de cultuur-historische context waarin de tekst van de kernauteur gefunctioneerd heeft, en kan deze kennis toepassen bij het beantwoorden van vragen naar aanleiding van een voorgelegde tekst. Hierbij worden de volgende namen, termen en begrippen bekend verondersteld (eindterm 12).

- 'carmen et error'
- politiek van Augustus
- verbanning naar Tomi

C Taalreflectie

1. Taal

De volgende verschijnselen worden bekend verondersteld:

- de verkorte vormen van de 3e pers. mv. in de ind.perf.act. $-e^-re = -e^-runt$
- possessief adiectivum i.p.v. genitivus
- dichterlijk meervoud
- patronymica

Vaardigheden

De kandidaat kan een dactylische hexameter scanderen en in voorkomende gevallen de relatie leggen tussen metrum en inhoud.

De kandidaat kan een ongeziene authentieke tekst vertalen die nauw aansluit bij de gelezen teksten. Hierbij worden de in de teksten van de kernauteur frequent voorkomende morfologische, syntactische en stilistische verschijnselen bekend verondersteld. Bij de annotatie wordt de omschrijving van de CEVO (zie Gele Katern 2002, nr. 25/26) van de minimumkennis op het gebied van morfologie, syntaxis en stilistiek als uitgangspunt genomen (eindterm 1).

Aanbevolen secundaire literatuur

Elaine Fantham: *Ovid's Metamorphoses*, Oxford, 2004

In het bijzonder Hoofdstuk 1: 'Transforming Bodies, Transforming Epic'

BMCR-Review door Patricia J. Johnson: ccat.sas.upenn.edu/bmcr/2005/2005-10-32.html

G. Karl Galinski: *Ovid's "Metamorphoses": An Introduction to the Basic Aspects*, Berkeley, 1975

Philip Hardie (ed.): *The Cambridge Companion to Ovid*, Cambridge, 2002

BMCR-Review door Joseph Farrell: ccat.sas.upenn.edu/bmcr/2004/2004-12-21.html

Stephen Harrison (ed.): *A Companion to Latin Literature. Blackwell Companions to the Ancient World*, Malden, MA, 2005

BMCR-Review door Erik Hamer: ccat.sas.upenn.edu/bmcr/2006/2006-04-19.html

Hermeneus 61.2, 1989 (Themanummer Ovidius)

Lampas 21 nr 4-5, 1988 (Themanummer Ovidius)

E.J. Kenney in E.J. Kenney and W.V. Clausen: *The Cambridge History of Classical Literature*, Cambridge, 1982, 420-457

John Miles Foley (ed.): *A Companion to Ancient Epic. Blackwell Companions to the Ancient World*, Malden, MA, 2005

C.P. Segal: 'Circean Temptations,' *TAPA* 99, 1968, 419-442

Barbara Weiden Boyd (ed.): *Brill's Companion to Ovid*, Leiden, 2002

In het bijzonder pp. 235-269

BMCR-Review door Roy Gibson: ccat.sas.upenn.edu/bmcr/2003/2003-01-34.html

Stephen M. Wheeler: *A Discourse of Wonders: Audience and Performance in Ovid's Metamorphoses*, Philadelphia, 1999